

UDK: 811.163.42'282.4:81'373.74:050(497.6)(091)

Izvorni znanstveni rad

Prihvaćen za tisak: 14. lipnja 2007.

Nestandardnojezični frazemi u časopisu Osvit (1898–1908)

Irina Budimir

Mostar, BiH

Jedno od relevantnih frazemskih obilježja jest stilsko obilježenost koja ima bitnu ulogu u određivanju kontrastivnoga frazemskog značenja. U kontekstu stilske (ne)obilježenosti frazema u ovom se radu želi prikazati opreka nestandardnojezičnih vs. standardnojezičnih frazema na primjerima frazemskoga korpusa hercegovačkoga časopisa Osvit koji je izlazio s kraja 19. i početkom 20. stoljeća. Na temelju je toga frazemskoga obilježja i detaljne raščlambe frazemskih sastavnica na leksičkome planu dan pregled razlikovnih obilježja između nestandardnojezičnih i standardnojezičnih frazema kao i njihova današnja jezična uporaba.

1. Uvod

Frazeologiju jednoga jezika tvore izrazi *čvrsto vezane strukture*¹ (A. Menac 1978: 219; 2007: 11) nastali na razne načine i pridošli iz različitih izvora.

Standardni se jezik, premda samostalan, u leksiku oslanja na dijalekt u kojemu se čuvaju lokalni leksički elementi. Pretpostavlja se da tako funkcionira i standardna frazeologija crpeći određena frazeološka značenja, frazemske izraze koji stalnom uporabom postaju dio standardne frazeologije.

Kriteriji za definiranje osnovne jedinice frazeologije (Menac, Moguš: 1989, 192) njezina su relevantna obilježja: reproduciranje, cjelovitost, idiomatičnosti i uklapanje u kontekst.

Među važnim su odrednicama frazema i njegova ekspresivnost, slikovitost i konotativnost. Međutim stilsko se obilježenost frazema, iako nije

¹“Struktura frazemâ u pravilu je veoma čvrsta. Oni se reproduciraju prema unaprijed određenom, gotovom obliku, tj. ne formiraju se svaki put iznova spontanijem slaganjem pojedinih riječi kao što se formiraju slobodne veze riječi.”

dijelom frazemskih definicija, smatra *neizostavnim frazemskim obilježjem* (Pranjković 2002: 151).

Stilska je (ne)obilježenost kao frazemska obilježje važna kad se radi o kontrastivnome frazemskom značenju. Brojni primjeri pokazuju da relativna semantička ekvivalentnost nije uvijek praćena stilskom obilježenosti frazema, a to obilježje ima bitnu ulogu u cjelovitoj semantizaciji frazeoloških izraza i na temelju njega može se ustanoviti opreka nestandardnojezični vs. standardnojezični frazemi.

Proučavajući dijalektnu² frazeologiju hrvatskoga jezika ustanovljeno je da se hrvatski štokavski dijalektni frazemi, koji pripadaju pasivnome dijelu leksika, razlikuju od semantički sličnih hrvatskih standardnojezičnih aktivnih frazema prema određenim karakteristikama frazemskih sastavnica kao neizostavnim dijelovima frazema. U ovomu su radu prikazani frazemi iz časopisa *Osvit* koji je izlazio krajem 19. i početkom 20. stoljeća u Mostaru (od 1898. do 1908.). Uspostavljeni su odnosi između raščlanjenih frazema kao standardnojezični i nestandardnojezični frazemi tako što su analizirane frazemske sastavnice s obzirom na njihovu prostornu i uporabnu ograničenost.

1.1. Časopis Osvit

Budući da se u frazeološkome korpusu navedenoga časopisa nalaze hrvatski štokavski dijalektni frazemi i hrvatski standardni frazemi, frazeološki korpus časopisa *Osvita* predstavlja izvrsnu podlogu za istraživanje odnosa frazeoloških jedinica. Iz toga će se razloga u nastavku dati nekoliko podataka o samome *Osvitu* kao zanimljivu materijalu i s lingvističkoga, publicističkog i kulturološkoga aspekta.

Časopis *Osvit* izlazi u Bosni i Hercegovini (1898–1908) kao jedino hrvatsko političko glasilo koje uređuje Ivan Aziz Milićević u nakladništvu Hrvatske dioničke tiskare (jedan od mnogobrojnih naziva za tiskaru) pod vodstvom tada poznatoga fra Frane Milićevića. *Osvit* izlazi kao građanski list, a njegov urednik, novinar i književnik,³ brani hrvatska prava i interese po uzoru na politički radikalizam i pravašku orijentaciju.⁴

Budući da se 19. stoljeće neposredno povezuje za standardizacijske jezične procese većine slavenskih jezika, a što predstavlja vrijeme buđenja na-

²M. Turk (1997: 313) navodi: “U dijalektologiji je, međutim, zanimanje za frazeološke teme još uvijek oskudno”. J. Matešić (1995: 88) zaključuje: “Izučavanje dijalektalne (i povijesne) frazeologije doprinosi poniranju u kulturu, i povijest i razvitak jezika.”

³I. A. Milićević u časopisu *Nada* nastavlja prikazivati svoj individualni politički radikalizam i kao pisac kratke proze objavljuje nekoliko kratkih priča (*Bez svrhe*, 1897, *Na pragu novog doba*, 1896, i *Bez nade* 1895) zajedno s O. N. Hadžićem pod pseudonimom Osman — Aziz.

⁴T. Kruševac (1978: 213).

cionalne svijesti i stvaranje vlastite nacionalne kulturne nadgradnje, jezično je stanje u BiH u tome razdoblju prilično interesantno s obzirom na proces jasne i aktivne standardizacije jezika u Srbiji i Hrvatskoj. *Sa sociolingvističkoga je stajališta najvažnija činjenica da je stanovništvo nekoherentno, postoje tri nacionalna identiteta: Srbi, Muslimani i Hrvati, a nacije kao bitnu komponentu svoga nacionalnog bića uzimaju konfesionalnu pripadnost* (H. Kuna 1991, 146–158). *Kod Srba i Hrvata takav je stav bio bezizniman dok se kod muslimana, poslije austrougarske okupacije, pod pritiskom nacionalnih, hrvatskih i srpskih, propagandi osjeća izvjesno kolebanje zavisno od političke pripadnosti. Pojedinci ili skupine su prohrvatski ili prosrpski orijentirane.*⁵ Budući da se godina (1898.) izlaženja Osvita može povezati s već skoro riješenim problemom pravopisne i jezične ujednačenosti, pobjedom jezičnih rješenja hrvatskih vukovaca na jednoj strani i sljedbenika Vuka Karadžića na drugoj strani, jasno je da su mnoga jezična kolebanja standardizacije u BiH krajem 19. stoljeća već bila riješena utjecajem dvaju velikih urbanih središta, Zagreba i Beograda. U većoj je ili manjoj mjeri navedeno imalo važnost za razvoj jezika publikacija toga vremena, a kako se radi o posebnoj vrsti pisane jezične komunikacije koja je pod velikim političkim utjecajem, tako je nacionalno i političko opredjeljenje kao i vladavina austrougarske od izuzetnoga značenja za izbor jezika časopisa. Iako austrougarski režim donosi poboljšanja i kulturni napredak Hercegovine i cijele države, jezična politika tadašnjega ministra financija Benjamina Kállaya *nije imala onoliku važnost na jezičnu standardizaciju kolika mu se pridavala* (H. Kuna: 1983, 115). Naime, nastojeći stvoriti novu, bosansku naciju, austrougarski je ministar inzistirao na posebnome tipu standardnoga jezika koji se u to vrijeme naziva bosanskim jezikom, a na kojem izlazi Gramatika Frane Vuletića (1890.) koja uz povijesne osvrtne, *i priličan broj dubletnih oblika, (...) očigledno preferira vukovsku normu* (H. Kuna: 1991, 148), a bilježi i morfološki i fonološki pravopis. Gramatika je bosanskoga jezika bila namijenjena bosanskohercegovačkim interkonfesionalnim školama.⁶ U dobroj je mjeri jezik časopisa određivan prema njegovom karakteru, uredniku, političkoj orijentaciji, sadržaju, suradnicima, mjestu izlaženja. Tako je jezik katoličkih časopisa toga vremena, svi Osvitovi prethodnici kao i sam

⁵H. Kuna, n. dj.: ... *uz sve to sasvim je vidljiva svijest o posebnom nacionalnom biću koje se vezuje za vjeru, ali se praktički izražava i na druge načine ... to je vidljivo i po tome što se poslije austrougarske vladavine pojavljuje i posebna muslimanska štampa, koja je veoma razgranata početkom 20. v. ...*

⁶D. Gabrić-Bagarić (2004, 1): ... *Austrougarske okupacijske vlasti susrele su se s pitanjima jezika i pravopisa u BiH u svezi osnivanjem državnih interkonfesionalnih škola. Do tada su postojale vjerske škole: katoličke, pravoslavne i muslimanske, u kojima se koristilo različito pismo i pravopis. Pravoslavni su pisali ćirilicom i Vukovskim pravopisom, katolici latinicom i ilirskim pravopisom, a muslimani pišu ćirilicom i Vukovskim pravopisom ...*

Osvit, bio pod utjecajem normi zagrebačke filološke škole bez obzira na to što je ona bila službeno prevladana i u samoj Hrvatskoj. Naime, godinu dana nakon izlaženja Osvita pojavila se i gramatika vukovca Tome Maretića, pa su nesumnjivo već u službenoj uporabi bila rješenja hrvatskih vukovaca. Može se reći da je jezik publikacije toga vremena bio naklonjen normi onoga jezičnoga središta (Kuna 1991: 146–158)⁷ kojem se priklanjao s primjesama organskoga idioma i tadašnje franjevačke jezične tradicije.

2. Određivanje nestandardnojezičnih frazema

Pri raščlambi bilo kojega frazemskog fonda i njegove usporedbe sa standardnim frazemima, jasno se uočava frazemska obilježje stabilnosti i semantičke slivenosti.

Većina frazema korpusa pripada frazeologiji u užem smislu (Fink: 2002: 7), tj. sastav i redosljed sastavnica tih frazema je stabilan i nepromjenjiv. Neki frazemi iz korpusa tipa *Pilipova kola*, *starac Radovan* pripadaju frazeologiji u širem smislu koja se ne odlikuje konotativnim značenjem, idiomatičnošću niti ekspresivnošću. Uglavnom su to termini u ovom slučaju iz područja industrije (*Pilipova kola*= željeznica) i književnosti (*starac Radovan* = fra Grgo Martić).

Za određivanje odnosa koji bi analizirane frazeme odredili u skupinu nestandardnojezičnih frazema (dijalektnih frazema) u ovom su radu analizirani samo neki frazemi, a svi predstavljeni i standardnojezični i nestandardnojezični frazemi dio su frazeološkoga fonda Osvita. Neki su od njih potvrđeni, i izrazom i značenjski, u frazeološkim leksikografskim izvorima⁸ i kao takvi dijelom su hrvatske standardnojezične frazeologije i hrvatske dijalektne frazeologije. Međutim, jedan je dio njih semantički ekvivalentan frazema standardnojezičnoj situaciji, ali svojim izrazom takvi frazemi bi pripadali organskome idiomu i kao takvi, svojim izrazom, nisu potvrđeni u dijalektnome i standardnome frazeološkom korpusu. Značenje je takvih frazema bilo moguće odrediti samo iz konteksta⁹ i ustanovljeno je da imaju isto ili slično značenje u standardnoj ili dijalektnoj frazeologiji, a njihova je današnja (ne)uporaba potvrđena u provedenoj anketi među izvornim govornicima hrvatskoga jezika.

⁷M. Okuka i Lj. Stančić (1991): ... o dosljednosti u tom pravcu ne može biti govora, jer se tomu vrlo snažno protivi živi jezik i saradnika i ostalih sudionika u formiranju lista.

⁸Menac-Mihalić, M. (2005); Matešić, J. (1982); A. Menac, Ž. Fink-Arsovski i R. Venturin (2003).

⁹M. Matešić (2006: 44) smatra da je "frazem jedinica koji svoj smisao dobiva u komunikaciji i u (kon)tekstu, te da je semantički aspekt najvažniji u određenju frazema budući da upravo (kon)tekst određuje kad su strukture formalno identična izraza frazemi, a kad to nisu."

Značenje je raščlanjenih frazema uspoređeno s frazemima u hrvatskim frazeološkim rječnicima i na temelju je toga, a prema leksičkoj raščlambi frazemskih sastavnica, izvršena podjela frazema na standardnojezične i nestandardnojezične.¹⁰

Opreka za njihovo razlikovanje utemeljena je na frazeološkim sastavnicama, tj. njihovoj pripadnosti aktivnome ili pasivnome sloju jezika, kad je riječ o današnjoj (ne)uporabi leksema, i područnoj rasprostranjenosti leksema koji ulaze u sastav frazema. Dakle, kriterij za uspostavljanje odnosa standardnojezičnih i nestandardnojezičnih frazema odnosi se na područnu i vremensku raslojenosti frazemskih sastavnica (leksema). Prema tome postoje situacije kad je leksem dio organskoga idioma ili zastarjelica ili historizam ili čak regionalizam ili lokalizam. Iako je jedno od frazemskih obilježja stabilnost i nepromjenjivost frazemskih sastavnica prema kojem leksemi, koji pripadaju pasivnome sloju jezika ili starijem organskom idiomu, i u frazemu mogu zadržati svoje mjesto bez obzira na aktualnu uporabu,¹¹ u radu će se prikazati da nepoznavanje takva leksema može utjecati na poznavanje značenja cijelog frazema s današnjega jezičnog aspekta hrvatskih govornika i da se kao takvi mogu uvrstiti u nestandardnojezičnu frazeologiju.

Ovdje ćemo se zadržati na leksičkome planu u analizi glavnih frazemskih sastavnica. Na temelju izraza frazema moguće je ustanoviti šest različitih situacija.

1. Jedna frazemska sastavnica ili više frazemskih sastavnica ne pripada standardnome jeziku (npr. turcizmi¹²):

biti hiljadu *kijameta* (ružiti koga za što)

(...) *baš sam zakasnila te će biti HILJADU KIJAMETA od brata na me (...),*
(1901., 46,7).

dobiti nešto po *baška* (dobiti što neočekivano)

(...) *potucam se, kao što mi "hero" veli, da on zna zavući svugdje tako i ja, a PO BAŠKA DOBIJE koju viest, pa nam je svaki put liepo ispriča (...),*
(1901., 26,6).

¹⁰Uz navedene frazeme dane su i potvrde iz Osvita uz godinu izdanja, broj i stranicu.

¹¹M. Samardžija (2001: 97): "... većina hrvatskih frazema nije oblikovana u hrvatskome standardnome jeziku nego u narodnim govorima koji su znatno manje od standardnoga jezika zahvaćeni purističkim nastojanjima. Upravo iz tih razloga u mnogim hrvatskim frazemima kao njihove ne zamjenjive sastavnice postoje brojne posuđenice čija je poraba izvan frazema stilski snažno obilježena."

¹²Osnovno je značenje leksema potvrđeno u rječniku A. Škaljića (1966). Svi se primjeri odnose na turcizme i arabizme: *kijamet* (sudnji dan, nesreća, metež), *baška* (odvojeno, rastavljeno), *hair* (dobro, sreća), *zarar* (šteta, gubitak), *subaša* (nadzornik imanja), *maziža* (čelik), *čulah* (kapa od valjane vune, obično bijele).

ne biti ni od *haira* ni od *zarara* (što god bilo)

(...) *ama, neka, ja evo ubrusih pa kud puklo da puklo, a beli (sic!), ako NE BUDE OD HAIRA NE ĆE NI DO ZARARA (...), (1904., 29,5).*

subaša oko kuće obličie (nepovoljni uvjeti, nije vrijeme za što)

(...) *da bog da kćeri da te beg uzme, ali nije prilika, jer SUBAŠA OKO KUĆE OBLIEĆE (...), (1901., 49,6)*

biti kao *mazija* (biti čvrst, jak)

(...) *Ja sam hvala Bogu KO MAZIJA, kako god, kad dodjem, osiećam se dobro (...), (1904., 26,4).*

ne moći se probuditi ni uz babin *ćulah* (tvrdo spavati)

(...) *Ajde de, što je Grga negdje silio, pa ga sutradan, NI BABIN ĆULAH PROBUDITI NE MOŽE, — ma k'o će, da je bar prepustio meni da se brinem za nju (...), (1901., 9,5).*

2. Jedna frazemska sastavnica niti sadržajem niti izrazom nema standardnojezičnih elemenata (primjeri pokazuju vlastito ime):

krpati ko Abukazem svoje papuče (odgađati što, raditi što uzalud)

(...) *“Politika” je danas u nas u modi i čini se, kao da je ona svakdašnji hljeb stanovitih naših krugova - dok pri tome zaboravljamo svoje svagdašnje potrebe i KRPAMO ih s (sic!) dana u dan KO ABUKAZEM SVOJE PAPUČE (...), (1902., 10,2).*

upamtiti pošto je Musa jarca prodao (zapamtiti ružan događaj)

(...) *no, nek mu sad za sad prodje, — a bome, počme li još što svragat i zavrazit, UPAMTIT ĆE, POŠTO JE — MUSA JARCA PRODAO (...), (1904., 8,5).*

dati se na Papkostin ili Ristićev zanat (krasti)

(...) *Od subote na nedjelju imalo redarstvo pune ruke posla, dok je eruiralo nesretni četu dječaka, koji su se DALI NA PAPKOSTIN ILI RISTIĆEV ZANAT (...), (1901., 67,4).*

činiti skokove kraljevića Marka (raditi što na brzinu, ne promišljeno, ishitreno)

(...) *Mi hoćemo da se mirno razvijamo, a ne da činimo SKOKOVE KRALJEVIĆA MARKA u politici (...), (1900., 41,1).*

roniti suze kao Jeremija (jako plakati)

(...) *Kad to čujem, RONIM SUZE KAO JEREMIJA nad razvalinama Jerusolima (sic!) (...), (1901., 23,6).*

sami Čići i Vići (ljudi koji samo pričaju o čemu, a ne rade ništa)

(...) *predbacuju mu, da nisu oni, koji se osjećaju Hrvatima, svi sami ČIĆI I VIĆI. Htijući (sic!) ovako hrvatskome narodu nanietu samo uvredu, rugajući mu se, da je primio u svoje krilo mnogobrojni tudji element (...), (1902., 1,5).*

3. Jedna frazemska sastavnica pripada pasivnome leksiku, ili je dio leksika na prijelazu (zastarjelice, arhaizmi, historizmi), ili je dijalektalnoga ili kolokvijalnoga karaktera:

agi agino, begu begovo, bogu božje, kralju kraljevo – (svakom onoliko koliko mu pripada)

(...) AGI AGINO, BEGU BEGOVO, BOGU BOŽJE, KRALJU KRALJEVO *kad bi se svatko držao ove ne bi bilo problema niti s Boerima niti s Englezima (...)*, (1904., 4,2).

založiti iz trunjavice (nešto pojesti)

(...) — *hajde da pregrizemo natrag, pristane Marko, pa ćemo dok što malo iz TRUNJAVICE i sirotinje ZALOŽIMO i po kapljicu gucnemo, pa kući (...)*, (1901., 1,6).

imati soka i smoka (imati svega)

(...) *Ona IMA I SOKA I SMOKA, ali nema sloge ni rodbinske ljubavi (...)*, (1902., 88,5).

iz cipela u opanke (doći u gori položaj)

(...) *ćeif mnogoga doveo IZ CIPELA U OPANKE, ako ga nije dovukao bosa na snieg (...)*, (1902., 99,5).

pripeti opanke (poći na put)

Pošto do podne ne bi šerifa, Omer PRIPNE OPANKE pa zažeže u Peć (...), (1901., 23,7).

svezati mlinski kamen o vrat (ubiti se)

(...) *mi dakle — stvarajuć strančarstvo — narod i materijalno slabili, ogriješili bi se dakle i o njegovu eksistenciju, a prije nego to budemo činiti, bolje bi bilo da SVEŽEMO MLINSKI KAMEN O VRAT, pa da utonemo u more zaboravi (...)*, (1900., 35,1).

sipljati fraze u vjetar (lagati)

(...) *i tako naši velemožni političari svakodnevno SIPLJU FRAZE U VJETAR, a od obećanja ništa (...)*, (1904., 23,3). // (...) *naša sadašnja mladost, kako mi se čini, ne rado sluša savjeta, rado bi biti svaka glava, a ovamo malo i ništa ne radi, nego SIPLJE, što no se kaže FRAZE U VJETAR.* (1900., 21,1).

taman momak na bobak (biti po mjeri)

(...) *njoj se, što je glavno svidio i učinio pristojan, TAMANA MOMAK NA BOBAK (...)*, (1902., 31,7).

4. Značenje se frazema može iščitati samo iz konteksta:

raditi poput klopotca u vinogradima (naporno raditi)

(...) *duh treba, da radi POPUT KLOPOTCA U VINOGRADIMA, koji ne da pticama nebeskim, da se nazoblju groždja (...)*, (1901., 44,4).

teško loncu iz sela začine čekajući (ne vjerovati komu)

(...) *ali o onoj školi gospodarstvenoj (...) i o kojoj se još lani govorilo, da će se za naš vas ljubuški kotar otvoriti i u Vitini, još nikakva habera. Negdje zaspalo!* TEŽKO LONCU, IZ SELA ZAČINE ČEKAJUĆI. (1904., 8,5).

slikati štapom po zraku (ništa ne raditi)

(...) *kakov svjetlopisac i klinac? Neka SLIKA ŠTAPOM PO ZRAKU i piše kukom po ledu (...),* (1900., 13,2).

letjeti pameću po zraku (zanositi se, reg.)

(...) *nemoj mi zamjerit ni predbacivat, prijatelju, da se ja gubim u umovanja, da LETIM PAMEĆU PO ZRAKU i tamo kule gradim (...),* (1901., 28,11).

sklopljenih ruku u vodu buljiti (ljenčariti)

(...) *te je čisto neobično vidjeti, kako ovdje rade i oru, a gore u (Bekiji) SKLOPLJENIH RUKU U VODU BULJE (...),* (1900., 55,3).

smiriti šuplju paru u džepu (ne trošiti)

(...) *teško je da današnje vrijeme, ŠUPLJU PARU U DŽEPU SMIRITI, ali što će jadni seljak, trpiti (sic!), muči se, a ne zna za što (...),* (1901., 56,6).

imati runjav nos (biti tvrdoglava osoba)

(...) *koliko je puta kukavna predbacila svom čovjeku za ružni postupak prema Goši — ali je nagraisala na RUNJAV NOS Ristin!* (1900., 16,7).

sukati brkove od miline (biti zadovoljan)

(...) *“intendanti” i “režiseri” SUČU BRKOVE OD MILINE, a “reporteri” mrče čelo (...),* (1903., 85,4).

stisnutom šakom muhe loviti (ne raditi ništa)

(...) *Ovom prosvjedu dičnog društva morali bi se svi rodoljubi pridružiti jer već vidimo da se sa STISNUTOM ŠAKOM MUHE NE LOVE, nego valja odriešito ustati (...),* (1901., 72,6).

tući kao u ciganskoj vreći (jako tući)

(...) *tuklo je i TUKLO KAO U CIGANSKOJ VREĆI ukradeno prase — no stara tješilica (...),* (1901., 41,5).

navaliti ko žbiri po ljutinama (hrliti)

(...) *ne kajem se, jer sada ne bi ništa, koliko ih je navalilo sa svih strana. Jedni iz kuće, drugi u nju, baš KO ŽBIRI PO LJUTINAMA (...),* (1903., 15,5).

5. Jedna frazemska sastavnica sadržajem upućuje na organski idiom:

puhati kao na Veleži (jako puhati)

(...) *A kroz cielu školu PUŠE KAO NA VELEŽI (sic!), te se mnogi seljani radi zdravlja ustručavaju radi zdravlja slati djecu u školu, bojeći se, da se ne prehlade uslied tog, što sa svih strana puše (...),* (1902., 59,4).

biti liska i lola (ljudi koji ništa ne rade i komentiraju ljude i događaje)

(...) *oni pušćaju (sic!) svoju djecu u svako društvo bez ikakva nadzora, pa eto uzroka, da su i mostarska djeca postala LISKE I LOLE.* (1901., 22,3).

poći na liskanje (skitati se, gubiti vrijeme)

(...) dovoljno je upozoriti, (sic!) da u Sarajevu ima 800 muslomanske (sic!) djece NA LISKANJU, koja ne idu ni u školu ni na zanat (...), (1901., 53,1).

obići i bunu i bunicu (sve vidjeti, pregledati)

(...) kako čujemo, OBIŠLI SU I BUNU I BUNICU, ne zaboravljajući naravno ni "vinogradarske stanice", gdje su se nadali dobroj kapljici. (1904., 74,5).

6. Frazemske sastavnice samo izrazom (različit je jedan leksem ili je različito više leksema) nisu ekvivalentne sa standardnojezičnim sastavnicama frazema slična ili istoga frazemskog značenja.¹³ U ovomu se slučaju može govoriti o frazemskim varijantama i frazemskim sinonimima, na primjer:

nestandardnojezični frazemi

srkati mlaćenicu
ne imati (dvie) jak za vratom
iznositi mirluh na buru
paučiti točkove
agi agino, begu begovo
na jedna vrata udje, na druga izadje
ni po muke
nuditi rog za vreću
biti uz nos
biti na ruku
zbiti se kao sardele u kutijci (sic!)
početi staru slamu mlatiti
biti listom posjećeno
čekati nešto kao gladan kruha ili
potreban kao gladnu zalogaj kruha
pljunuti istini u obraz
zaguditi u svoje gusle
pojesti kajmak
od tog mliva neće biti pogače
voditi sliepca kod zdravih očiju
stati na tudje kurije oko
trusnuti kao Ikar
preče je zakrpiti svoj opanak
vratiti se kao zagrebački Martin ili
biti kao Martinu u Zagreb

standardnojezični frazemi

izvući tanji kraj
biti gol kao crkveni miše
udariti u bubanj
krasti bogu dane
bogu božje, caru carevo
na jedno uho udje na drugo izadj
bez po muke
prodati rog za svieću
dignuti nos
biti pri ruci
stisnuti se kao sardine
mlatiti po praznoj slami
dupkom pun
čekati kao ozebao sunce

pogledati istini u oči
navrćati vodu na svoj mlin
pokupiti kajmak
od tog brašna nema pogače
biti sliep kod zdravih očiju
stati komu na žulj
pasti ko trupina
mesti ispred svojih vrata
kao Martin u Zagreb,
Martin iz Zagreba

Iz navedenih je frazemskih primjera teško odrediti kriterije za detaljno određivanje opreke između samih nestandardnojezičnih frazema (npr. regionalnih i lokalnih) jer se radi o pisanome materijalu.

¹³Navedeni su primjeri za standardne frazeme dio Osvitova frazemskoga korpusa i pisani su u izvornome obliku prema pravopisno-gramatičkim normama zagrebačke filološke škole kojima su se služili urednici i suradnici lista.

Samo oni frazemi koji u svome sastavu imaju vlastito ime vezano za grad Mostar ili se i danas mogu čuti u razgovornome jeziku užega mostarskog područja, tj. specifični su samo za to područje, mogu dobiti stilsku odrednicu *lokalno*. Ovu odrednicu mogu dobiti i frazemi s kontekstualnim značenjem ili im se na značenje neposredno ukazuje u samom časopisu, a mogu biti dijelom frazeologije u širem smislu (npr. *Pilipova kola* — u značenju *željeznica* u nekim govovima Hercegovine ili *starac Radovan* — fra Grgo Martić).

3. Nestandardnojezični frazemi pasivnoga leksičkog sloja

Uzimajući kriterij vremenske raslojenosti frazemske sastavnice (leksema), tj. njezine pripadnosti starijemu hrvatskom jezičnom sloju, ali i jezičnoj uporabi frazema, pojedini bi navedeni frazemi pripali pasivnoj dijalektnoj frazeologiji. U prilog tomu govori činjenica da za većinu navedenih frazema, ovdje određenih kao nestandardnojezični frazemi, studenti IV. godine kroatistike (na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Mostaru) nisu nikad čuli niti su znali odrediti značenje.

U provedenoj su anketi sudjelovale dvije generacije studenata (2005./2006. i 2006./2007.), njih 125. Većina ih je (119) iz BiH, većim dijelom iz područja s hrvatskim stanovništvom, dok je (6) studenta iz RH (Metković, Split, Ilok, Vinkovci, Vrgorac i Imotski).

U anketi je ponuđeno 24 frazema. Studenti su trebali odrediti sljedeće kategorije poznavanja: *znam/govorim*; *znam/ne govorim*; *znam/govori netko od starijih ljudi koje poznam* i *nikad čuo* i odrediti značenje frazema. Studenti su dali 1974 odgovora *nikad čuo* za ponuđeni frazem, a to je bio najčešći odgovor (85%). S tematsko-semantičkoga aspekta frazema¹⁴ pokazalo se da ti frazemi koji u svom sastavu imaju neka zajednička obilježja.

a) Posuđeni leksem kao frazemska sastavnica (turcizam):

dohvatiti tarhane s nebesa (biti visok)

(...) *Gorostas se otegao u vis kao velik petak, da bi mogao, što no reć, s NEBESA TARHANE DOHVATITI, a uz njega kasa obućar kao patuljak* (...), (1900., 95,6);

iznositi mirluh na buru (prenositi, davati informacije, tračati)

(...) *Svideno oni vikali, galamili na nj, on će ih opet štipati i njihov MIRLUH NA BURU IZNOSITI* (...), (1901., 3,5);

¹⁴U ovom se radu nije detaljnije bavilo konceptualnom raščlambom frazema. Navedena je klasifikacija tematskih područja frazema dana radi lakše kategorizacije frazema prema rezultatima ankete.

- b) Frazemska sastavnica kao vlastito ime vezano za određeni lokalni ili regionalni događaj iz starijega razdoblja

krpati ko Abukazaem svoje papuče (raditi što beskorisno, odgađati što)
 (...) “Politika” je danas u nas u modi i čini se, kao da je ona svakdašnji hljeb stanovitih naših krugova — dok pri tome zaboravljamo svoje svagdašnje potrebe i KRPAMO ih s (sic!) dana u dan KO ABUKAZEM SVOJE PAPUČE (...), (1902., 10, 2);

- c) Frazemska sastavnica koja opisuje određena zanimanja, alatke, nazive odjeće koji više nisu u uporabi (historizmi):

vrtili se ko *kalajdžija* po kotlu (biti nervozan, uzrujan)

(...) pošto joj sve po čudi stizali odgovori, VRTILA (sic!) SE KAO KALAJDŽIJA PO KOTLU i ne znala, šta će (...), (1901., 29,6);

imati *soka i smoka* (biti u izobilju)

(...) Ona IMA I SOKA I SMOKA, ali nema sloge ni rodbinske ljubavi (...), (1902., 88,5);

pomoći ženi *kudelju presti* (ostajati doma, raditi kućanske poslove)

(...) nije baš najljepše, kad se komu rekne (sic!), da POMAŽE ŽENI KUDELJU PRESTI. Za ljude je boravak medju ljudima i s ljudima, Ako (sic!) su ljudi zanačije, sastaju se svetkovinom i neradnim, a osobito zimskim danima po kahvanama (sic!) i mehanama (...), (1904., 57,10).

ne dieliti *kaput od gunjca* (ostati jedna cjelina)

Ovaj dio hrvatskog naroda ima i svoju inteligenciju, koja, kao svagdje, valja i mora da vodi rječ u narodnoj borbi i da nastoji, da se KAPUT NIGDA NE ODIELI OD GUNJCA nego da budemo jedna duša, jedno tielo, jer nam je to sveti amanet predja naših (...), (1901.,2,1).

- d) Frazemska sastavnica koja sadržajem upućuje na neki događaj iz mitologije:

plakati kao *Marij* (sic!) na ruševinama Kartage

(...) ja bih se čudio, da se nije srušio. U ostalom, nije se on ni srušio — prebacili su ga siromašnoga diva! Pa otišao je na piazzetu (sic!) i PLAKAO KAO MARIJ NA RUŠEVINAMA KARTAGE. Ne mogavši podnieti pogled na mjestu nesreće, pobjegao je u Strá (...), (1902., 59,6).

trusnuti kao *Ikar* (jako udariti, razbiti se, poginuti)

(...) mašta leti nebu pod oblake, ali su joj voštana krila, pa može pjesnika TRUSNUTI (sic!) na crnu zemlju KAO IKAR (...), (1902., 99,6).

- e) Frazemska sastavnica koja se odnosi na neku osobu ili događaj iz povijesti:

činiti skokove kraljevića Marka – (nepromišljeno, neplanski, brzo)

(...) *Mi hoćemo da se mirno razvijamo, a ne da činimo SKOKOVE KRALJEVIĆA MARKA u politici (...), (1900., 41,1).*

Ispitanici su trebali odrediti i značenje pojedinih frazema. Tako je većina njih (96,7%) frazem *dohvatiti tarhane s nebesa* označila *nikad čuo*, dok je njih 3,3% zaokružilo odgovor *znam/ne govorim*. Za određivanje je značenja ovoga frazema bilo ponuđeno odrediti značenje bez potvrde i s potvrdom. U prvome slučaju, dakle bez potvrde, svih 5 studenta, koji su odgovorili *znam/ ne govorim*, dali su značenje *ispunjavati želje kome* što je značenje frazema u standardnoj i dijalektnoj frazeologiji. Uz ponuđenu je potvrdu značenje frazema određeno kao *biti dobro visok* ili *trajati dugo*. Dakle, drugo značenje frazema određeno je kontekstualno.

Slična je situacija bila s frazomom *Martin u Zagreb, Martin iz Zagreba* (vratiti se neobavljena posla) koji u ovakvom obliku bilježe frazeološki rječnici.¹⁵ 84,6% ispitanika nije prepoznalo frazemsku varijantu ovoga frazema zabilježenu u Osvitu kao:

biti kao Martinu u Zagreb (raditi što uzaludno)

(...) *potrošiti te teško zarađene novčiće - na modu. Našim će svim preseljenicima biti KAO ONOM MARTINU U ZAGREB (...), (1901., 12,2).*

vratiti se kao zagrebački Martin (ne obaviti posao)

(...) *Sluči se pak, da djetetu ne može knjiga u glavu, mora zapustiti školu i VRATITI SE KAO ZAGREBAČKI MARTIN, pak: kopati ne znam, prositi stidim se (...), (1902.,90,2).*

Ispitanici najbolje poznaju frazeme *Agi agino, begu begovo, bogu božje, caru carevo; graditi od muhe vola; pasti na postelju*.

Zanimljivi su odgovori za frazem *raditi kao crv (u rani)* (raditi naporno, biti vrijedan) (...) *svi su RADILI KO CRVI, pod težkom čizmom tuđjinskom, a političari se nasladjuju sa svojim inozemnim kolegama (...), (1900., 24,5). // (...) ta žena nije se stidila (sic!) RADITI KAO CRV U RANI da prehrani svoju djecu (...), (1901., 18,6). // (...) RADIMO KAO CRVI, pripravljamo se, žrtvujemo se, pa što Bog da i sreća junačka! (1902., 55,4).*

Čak 49,1% ispitanika uopće nije čulo za navedeni frazem, njih 41,1% odgovorilo je *znam /ne govorim*, a 7,2% *znam/ govorim* s tim da su naveli isto značenje (*raditi naporno*) za oblik *raditi kao crv* i *raditi kao crv u rani*. Navedeni frazeološki rječnici¹⁶ bilježe frazem *raditi kao crv* u značenju

¹⁵ a) Menac-Mihalić (2005: 227) *Frazeologija novoštokavskih ikavskih govora u Hrvatskoj* b) *Hrvatski frazeološki rječnik* (A. Menac i sur.), Zagreb, (2003: 164), c) Maresić (1996: 228) *Mali frazeološki rječnik govora Podravske Sesveta*.

¹⁶ Isto. a) str. 145, b) str. 172, c) str. 221.

biti vrijedan dok M. Menac-Mihalić jedina navodi oba frazema različita značenja: *vridan ka crv* (jako vrijedan) i *vridan ka crv u rani* (beskoristan).

Frazem *biti uz nos* (naljutiti se) (...) *pak je tomu bio uzrok, da su i neki drugi preko svog redovitog gazde, potražili kupca drugog u Mostaru, iz uzorka, što mu gazda nije htio cieniu ukazati, te je gazdama, reć bi UZ NOS BILO, pak se sada kruto osvećuju svojim starim mušterijama* (...), (1901., 74,4).

63,7% ispitanika uopće ne pozna, a 25,8% *zna/ne govori*. U štokavskim se govorima ovakav oblik frazema ne bilježi. Slično značenje ima frazem *dignuti nos na koga*, dok ga kajkavska i čakavska (Matković, 2004) frazeološka leksikografija ne bilježi ni u jednome obliku.

Ako vidimo odnos odgovora ispitanika *znam/govorim* i *nikad čuo*, veći postotak je onih koji neki frazem nikad nisu čuli. Manji je postotak i onih koji te frazeme znaju/ ne govore ili su ih čuli u govoru. Ovo se odnosi na sljedeće frazeme: *mrzak kao ciganinu rakija, ni selam ni merhaba, od Sovika do Zalika, odieliti kaput od gunjca, paučiti točkove*.

3.2. Brojčani rezultati ankete

frazem (značenje frazema)	jezična uporaba	stanje
agi agino, bogu božje, caru carevo (svakom onoliko koliko mu pripada)	znam/govorim	24
	znam/ne govori	85
	govori netko poznat	31
	nikad čuo	7
biti uz nos (naljutiti se)	znam/govorim	12
	znam/ne govori	32
	govori netko poznat	7
	nikad čuo	79
dohvatiti tarhane s nebesa (ispuniti komu nemoguće želje, biti visok)	znam/govorim	0
	znam/ne govori	5
	govori netko poznat	0
	nikad čuo	120
graditi od muhe vola (preuveličavati)	znam/govorim	0
	znam/ne govori	5
	govori netko poznat	0
	nikad čuo	120

frazem (značenje frazema)	jezična uporaba	stanje
iznositi mirluh na buru (govoriti o kome, tračati)	znam/govorim	0
	znam/ne govorim	6
	govori netko poznat	2
	nikad čuo	117
krapati ko Abukazem svoje papuče (raditi što uzaludno)	znam/govorim	0
	znam/ne govorim	0
	govori netko poznat	1
	nikad čuo	124
mrzak kao ciganinu rakija (biti drag)	znam/govorim	2
	znam/ne govorim	23
	govori netko poznat	7
	nikad čuo	95
neimati dvie jake za vratom (biti siromašan)	znam/govorim	6
	znam/ne govorim	29
	govori netko poznat	12
	nikad čuo	85
ni selam ni merhaba (ne pozdraviti, šutjeti)	znam/govorim	3
	znam/ne govorim	43
	govori netko poznat	6
	nikad čuo	75
od Sovika do Zalika (svuda, tamo-amu)	znam/govorim	2
	znam/ne govorim	11
	govori netko poznat	4
	nikad čuo	108
od toga mliva neće biti pogače (ne nadati se <i>čemu</i>)	znam/govorim	6
	znam/ne govorim	37
	govori netko poznat	5
	nikad čuo	79
odieliti kaput od gunjca (ostati zajedno)	znam/govorim	1
	znam/ne govorim	9
	govori netko poznat	5
	nikad čuo	110
pasti na postelju (biti bolestan)	znam/govorim	42
	znam/ne govorim	74
	govori netko poznat	29
	nikad čuo	7

frazem (značenje frazema)	jezična uporaba	stanje
paučiti točkove (ne raditi, biti lijen)	znam/govorim	1
	znam/ne govorim	11
	govori netko poznat	3
	nikad čuo	111
Pilipova kola (željeznica)	znam/govorim	1
	znam/ne govorim	4
	govori netko poznat	0
	nikad čuo	121
plakati kao Marij na ruševinama Kartage (gorko plakati)	znam/govorim	0
	znam/ne govorim	0
	govori netko poznat	0
	nikad čuo	119
početi staru slamu mlatiti (pričati o već poznatome)	znam/govorim	19
	znam/ne govorim	66
	govori netko poznat	26
	nikad čuo	33
raditi kao crv u rani (teško raditi)	znam/govorim	9
	znam/ne govorim	51
	govori netko poznat	10
	nikad čuo	61
skucati krajcaru (zaraditi novac)	znam/govorim	2
	znam/ne govorim	34
	govori netko poznat	4
	nikad čuo	87
srkati mlaćenicu (doći u gori položaj)	znam/govorim	3
	znam/ne govorim	47
	govori netko poznat	16
	nikad čuo	66
stati na tuđe kurije oko (zamjeriti se komu)	znam/govorim	13
	znam/ne govorim	44
	govori netko poznat	4
	nikad čuo	66
trusnuti kao Ikar (osvijestiti se, pasti)	znam/govorim	0
	znam/ne govorim	6
	govori netko poznat	1
	nikad čuo	117

frazem (značenje frazema)	jezična uporaba	stanje
vratiti se kao zagrebački Martin (neobavljen posao)	znam/govorim	2
	znam/ne govorim	16
	govori netko poznat	1
	nikad čuo	105
zaguditi u svoje gusle (raditi po svom)	znam/govorim	6
	znam/ne govorim	46
	govori netko poznat	7
	nikad čuo	70
Ukupno	znam/govorim	233
	znam/ne govorim	722
	govori netko poznat	196
	nikad čuo	1974

4. Zaključak

Dijalektna frazeologija nije još uvijek dovoljno istražena, tako da bi i ova raščlamba Osvitova frazeološkoga fonda bila doprinosom u tome smjeru.

Usporedbom sa suvremenim frazeološkim stanjem (dijalektnim i standardnim) jedan dio navedenih frazema i danas u istomu značenju, u drugomu obliku živi u organskim idiomima i razgovornome jeziku dok se jedan dio njih može pribrojiti pasivnoj hrvatskoj dijalektnoj frazeologiji. Kriteriji za određivanje nestandardnojezičnih frazema i njihove opreke prema standardnojezičnim odnose se na frazemsku komponentu i njezinu pripadnost aktivnome ili pasivnom sloju jezika ili njezinoj područnoj ograničenosti. U većini se slučajeva razlikuje samo prema izrazu dok je značenje ostalo isto ili neznatno promijenjeno što potvrđuje i frazemsko obilježje cjelovitosti i ustaljenosti. Dijalektni frazemi čije sastavnice pripadaju pasivnome sloju leksika, a posebice one koje se odnose na historizme, zastarjelice i nemaju aktivnu uporabu, nisu poznati mlađim izvornim govornicima hrvatskoga jezika u Bosni i Hercegovini.

Literatura

- Fink-Arsovski, Ž. (2002) *Poredbena frazeologija: pogled izvana i iznutra*, Zagreb: FF press.
- Gabrić-Bagarić, D. (2004) *Primjeri bosanskohercegovačke pismenosti i književnosti od 11. do 19. stoljeća*, Zagreb: HKD Napredak, 17–22.
- Kovačević, B. (2002) *Frazeologija u Danici ilirskoj, rukopis (magistarski rad)*, 28–62.

- Kruševac, T. (1978) (II): *Bosanskohercegovački listovi u 19. veku*, Sarajevo: Veselin Masleša.
- Kuna, H. (1983) Neki problemi jezičke standardizacije u Bosni i Hercegovini krajem XIX vijeka na materijalu jezika štampe, *Književni jezik* 12 / 3, Sarajevo: Filozofski fakultet.
- Kuna, H. (1983) *Jezik "Bosanskog prijatelja" — prvog bosanskohercegovačkog časopisa*, Sarajevo: Svjetlost.
- Maresić, J. (1996) Mali frazeološki rječnik govora Podravske Sesveta. *Podravske zbornik* 21, Koprivnica: Muzej grada Koprivnice, 219–236.
- Matešić, J. (1982) *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Zagreb: Školska knjiga.
- Matešić, J. (ur.) (1988) Hrvatsko-njemački frazeološki rječnik, Nakladni zavod MH, Zagreb — Verlag Otto Sagner, München.
- Matešić, Josip (1995) Frazeologija i dijalektologija, *Hrvatski dijalektološki zbornik*, 9, Zagreb, 83–88.
- Matešić, M. (2006) Frazeologija mjesnoga govora Vrbovskoga, *Fluminensia*, 2, 37–81.
- Matković, D. (2004) *Rječnik frazema i poslovice govora Vrboške na otoku Hvaru*, Jelsa: Ogranak Matice hrvatske Jelsa.
- Menac, A. Fink-Arsovski, Ž. i Venturin, R. (2003) *Hrvatski frazeološki rječnik*, Zagreb: Naklada Ljevak.
- Menac, A. (2007) *Hrvatska frazeologija*, Zagreb: Knjigra, 11.
- Menac, A. (1978) Neka pitanja u vezi s klasifikacijom frazeologije, *Filologija*, 8, Zagreb, 219–226.
- Menac, A. i Moguš, M. (1989) *Frazeologija Gundulićeva "Osmana"*, Forum 7 / 8, Zagreb, 192–201.
- Menac-Mihalić, M. (2005) *Frazeologija novoštokavskih ikavskih govora u Hrvatskoj* (S Rječnikom frazema i Značenjskim kazalom s popisom sinonimnih frazema), Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje i Školska knjiga.
- Okuka, M. i Stančić, Lj. (1991) *Književni jezik u Bosni i Hercegovini od Vuka Karadžića do kraja austrougarske vladavine*, München.
- Pranjaković, I. (2002) Frazeologizam i aforizam, *Republika* 7 / 9, 151–157.
- Samardžija, M. (1995) *Leksikologija hrvatskoga jezika i povijest hrvatskoga jezika u XX. stoljeću*, Zagreb: ŠK.
- Škaljić, A. (1966) *Turcizmi u srpskohrvatskom-hrvatskosrpskom jeziku*, Svjetlost, Sarajevo.
- Turk, M. (1997): Prilog proučavanju čakavske frazeologije (na građi iz krčkih govora), *Suvremena lingvistika*, 23 1/2 (43-44), Zagreb, 313–324.

Non-standard idioms in the newspapers *Osvit* (1898–1908)

Stylistic marking is one of the relevant idiom features important for defining the contrastive meaning of idioms. This paper aims at showing the contrast between non-standard and standard idioms on the basis of the style being

marked or unmarked by analyzing examples of idioms from the Croatian newspapers Osvit which used to be published in Mostar in the late 19th and early 20th century. Based on this idiom feature and a detailed lexical analysis of idiom components, this paper illustrates the dissimilarities between non-standard and standard idioms as well as their actual use in language. A questionnaire was used to establish which of the collected non-standard idioms are known to 125 young Croatian speakers, students of Croatian at the University of Mostar (Bosnia and Herzegovina). The data show that some described non-standard idioms published at the beginning of 20th century are present today in various regional dialects and including the spoken variation of standard with the same meaning, but (slightly) different forms and are recognized by speakers today. Others belong to the passive lexicon of Croatian.

Ključne riječi: frazem, nestandardnojezični frazem, standardnojezični frazem, razlike

Key words: idiom, non-standard idioms, standard idioms, dissimilarities